

Cerkiew cmentarna św. ap. Jana Teologa w Pawłach

Wieś Pawły, jako dawna siedziba wójtostwa, a w XIX w. centrum obszernej gminy, przez długi okres istnienia nie posiadała własnej cerkwi. Nie mamy materiałów źródłowych, które mogłyby wskazać na wczesne istnienie obiektu sakralnego w tej miejscowości. Z ksiąg metrykalnych parafii Ryboły z lat 1782-1798 dowiadujemy się jedynie, że w Pawłach istniał cmentarz (np.: *po-chowany na mogiłkach Pawłowskich*)¹.

Powstanie cerkwi w Pawłach jest ściśle związane z osobą wybitnego proboszcza parafii rybołowskiej o. Lwa Markiewicza, który został mianowany na to stanowisko w 1822 r. Dwa lata później jego staraniem na pawłowskim cmentarzu wzniesiono cerkiewkę. Fundusze zebrałi parafianie. Była to świątynia drewniana, usadowiona na mocnym fundamencie z kamienia, pokryta gontem. Dach wieńczyła wieża, na której znajdowały się dwa dzwony². Swym wyglądem nawiązała do cerkwi parafialnej. Według *Opisanija...* o. Mikołaja Krukowskiego, budowniczy cerkwi cmentarnej w Pawłach o. Lew Markiewicz był gorącym zwolennikiem idei Józefata Kuncewicza. Jego właśnie obrał za patrona świątyni. Wpływowy duchowny do chwili swojej śmierci w 1858 r. odnotowywał w *Klirowych Wiedomostiach*, że cerkiew w Pawłach jest poświęcona św. Iosafowi (Józefatowi). Ojciec Lew pochowany został w cerkwi, którą sam zbudował. Dopiero w dziesięć lat

49. Widok na cerkiew św. Jana Teologa i wzgórze cmentarne

później w *Klirowoj Wiedomosti* znajdujemy wzmiankę o nowym patronie cerkwi w Pawłach św. Janie Teologu³. Cerkiew w Pawłach obsługiwał kler cerkwi rybołowskiej w dni świąt szczególnie czczonych wśród miejscowej ludności.

W 1840 r., już po zjednoczeniu z Cerkwią Prawosławną, przeprowadzono pierwszy, znaczący remont cerkiewki. Wzniesiono wówczas ikonostas, upiększający jej wnętrze.

Ojciec Lew Markiewicz starał się zapewnić dla świątyni jak najlepszą opiekę. W 1841 roku zaproponował mieszkańcom Pawłów powołanie opiekuna cerkiewnego. Na kandydata parafianie zaproponowali Michała Opalińskiego. Do jego obowiązków miało należeć przysługiwanie podczas nabożeństw, ogólna opieka nad świątynią oraz dzwonenie na modlitwę poranną i wieczorną. Jak wiemy, były to jeszcze

czasy pańszczyźniane. Kandydaturę musiał zatem zatwierdzić nie tylko proboszcz, ówczesny administrator folwarku rybołowskiego Golembiowski, ale również Izba Majątków Państwowych Obwodu Białostockiego. Michał Opaliński po mianowaniu na *ponomaria* pawłowskiej cerkwi został wyzwolony aktem z 24 czerwca 1841 r. od pańszczyzny oraz wszelakich obciążeń i stał się wolnym człowiekiem⁴. W 1844 r. okazało się jednak, że znalazł się w spisie poborowych, powoływanych z *amtu* stołowackiego. O. Lew Markiewicz wszczął rozprawę administracyjną, aby uchronić go przed służbą wojskową⁵.

Pierwszy remont kapitalny przeprowadzono w cerkwi w 1869 roku. W następnym roku mieszkańcy wsi Pawły ofiarowali sumę 160 rubli na wykonanie nowego ikonostasu⁶. Kolejnego remontu dokonano w 1883 r., po którym 9 grudnia cerkiew została wyświęcona⁷. W trakcie tych prac świątynię powiększono o 3 arszyny (2,1 metra), zaś na dachu dobudowano kopułę i zawieszono dzwony⁸.

W latach następnych cerkiew wzbogaciła się o ofiary rzeczowe, wśród których były dwa duże podświetniki miedziane, posrebrzane ze złożonymi ozdobami i metalowymi świecami. Zostały one ustawione przed *miestnymi* ikonami Zbawiciela i Matki Bożej⁹. Dnia 8 lutego 1901 r. parafianie zostali nagrodzeni arcybiskupim błogosłowieństwem¹⁰. W tym też czasie do Pawłów trafiły dwie ikony Bogarodzicy oraz św. męcz. Pantelejmona, pisane w rosyjskim monasterze św. Pantelejmona na św. Górze Athos. Na obu ikonach zachował się jednakowy napis: *Сія святая икона написана освящена на Афоне в Русском Свято-Пантелеимоновском монастыре*¹¹.

W 1911 r. do cerkwi przekazano ikonę św. Dymitra Sołuńskiego o wartości 120 rubli. Mieszkańcy Pawłów zebrali w tym roku sumę 270 rubli na blachę cynkową, celem pokrycia cerkwi¹².

W okresie bieżejstwa, pozostawiona bez nadzoru cerkiew uległa profanacji. Naruszony został wówczas *prestoł* (ołtarz), rozkradziono również ramy okienne. Parafianie po powrocie z uchodźstwa, mimo poważnych trudności materialnych, w szybkim czasie doprowadzili swą cerkiew do godnego stanu.

Według *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*, cerkiew pawłowska w 1964 r. posiadała wiele cennych ikon, m.in.: *Chrystus Pantokrator*

50. Wnętrze cerkwi, na pierwszym planie w kiotach ikony — dar ze św. Góry Athos

malowany na desce 1736 r.; Matka Boska z Dzieciątkiem pocz. w. XVII (?), silnie przemalowany, malowany na desce; Św. Jan Ewangelista, zapewne w. XVIII gruntownie przemalowany, ofiarowany 1880 r. przez Gołubowskiego; Dwa feretrony barakowo-ludowe w. XVIII z obrazem dwustronnym: 1. św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Izydora Oracza w. XVIII; 2. św. Jerzego i św. Rozalii, malowany w poł. w. XIX. Lichtarz drewniany ok. poł. XVIII sygnaturki w. XIX m. in. z datą 1839 r.¹³

Cerkiew zelektryfikowano dopiero w latach osiemdziesiątych. W 1988 r. świątynię wewnątrz oszalowano i odmalowano. Z okazji 1000-lecia chrztu Rusi zakupiono dwa krzyże *naprestolne*, komplet naczyń liturgicznych oraz *darochranitielnicę*.

W latach dziewięćdziesiątych przystąpiono do kapitalnego remontu, który polegał na częściowej wymianie starych podwalin i przebudowie fundamentu. Wyrównano przy tym poziom cerkwi, podnosząc zachodnią stronę o 35 cm. Całkowicie przebudowano drzwi wejściowe, wzmacniając wejście do cerkwi bloczkami cementowymi. Dookoła cerkiew wzmocniono przy fundamencie opaską wyłożoną z kamie-

51. Chór cerkiewny z Pawłów w 1998 r. W tle ikona patrona cerkwi

nia polnego w zaprawie cementowej. Wzmocniono też dzwonnice, zrobiono obróbki blacharskie, a zewnętrzną elewację i dach pomalowano farbą olejną chloro-kauczukową koloru zielonego i niebieskiego. Wewnątrz wzmocniono podłogę poprzez podłożenie bloczków pod legary.

Odrementowana dzięki ofiarności parafian i dotacji państwowej cerkiew w 1993 r. padła ofiarą złodziei ikon. Przestępcy weszli do świątyni przez okratowane okno w prezbiterium. Skradziono dziewięć ikon oraz Ewangelię *naprestolną* w oprawie metalowej¹⁴.

Mimo tego nieszczęścia ofiarność mieszkańców Pawłów nie osłabła. Dla ochrony przed złoczyńcami założono system alarmowy. Na uzupełnienie strat parafianin Michał Charytoniuk ofiarował *Jewanhielije naprestolnoje*. Zakupiono również drugą Ewangelię większego formatu. Nadzieja i Aleksander Romaniukowie przekazali *anałojczyk* w centralnej części cerkwi i ikonę (*chramowuju*) św. apostoła Jana Teologa, pisaną w Poczajowie.

Cerkiew przyozdobiono dywanami i chodnikami, a u mniszek z monasteru w Dojlidach zamówiono szaty liturgiczne dla duchownego. Kli-

ros wyposażono w książki do nabożeństwa. Już tradycyjnie parafianie z Pawłów podczas świąt Bożego Narodzenia kołędują, co oprócz podtrzymywania pięknych obyczajów przynosi finansowe wsparcie przy upiększaniu świątyni.

W 1995 roku ufundowano dwa nowe *kioty* do ikon *afońskich*, wykonane przez mistrza Ihora Neczaja z Poczajewa. Tenże sam majster w dwa lata później podjął się pozłocenia całego ikonostasu. Wszystkie te prace przydały cerkwi splendoru, świadcząc o wielkiej ofiarności miejscowych parafian na chwałę Boga i Cerkwi.

¹ *Opisanije...*, t. I, s. 345.

² APR, *Klirowyje Wiedomosti*, 1843.

³ *Opisanije...*, t. I, s. 191.

⁴ APR, dokument z 24 czerwca 1841 r.

⁵ Tamże, pismo z Bielskiego Urzędu Okręgowego z dnia 19 czerwca 1844.

⁶ L.E.V., 1870, s. 64.

⁷ G.E.V., 1902, s. 273.

⁸ Do dnia dzisiejszego zachowało się pięć niedużych dzwonów z datami: 1785, 1839, 1870, 1883 i piąty bez daty.

⁹ L.E.V., 1890, s. 320, 1893, s. 367, 1897, s. 136.

¹⁰ G.E.V., 1902, s. 65.

¹¹ J. Andrejuk, *Blask Athosu w Pawłach*, „Tygodnik Podlaski”, 1990, nr 7/8. Autor artykułu, urodzony w Pawłach, jest obecnie szefem wydawnictwa „Orthdruk” w Białymstoku.

¹² G.E.V., 1912, s. 80.

¹³ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, woj. Białystok, powiat Bielsk Podlaski, Warszawa 1964.

¹⁴ M. Wauraniuk, *Znou pakraža u chrampie...*, „Niwa”, 1993, nr 24, s. 1; *Dziesięć ikon lupem złodziei*, [w:] „Przegląd Prawosławny”, 1993, nr 6, s. 25.